

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך כו, תשל"ה

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

“לא היו ימים מועטים” ו“לא היו ימים קלים”
על השינוי מן המטבע, שטבעו חכמים

חז“ל הרבו להשתמש בצירופים הנ“ל במובן: לא עבר
זמן רב – כגון “ולא היו ימים מועטים עד שתפסוהו לר’
עקיבא”, פתובות סא ע“ב; “לא היו ימים קלים עד שנפטר
בן זומא”, ירוש’ חגיגה עז ב; ועוד.

גם בספרותנו החדשה השימוש בצירופים אלה במובן
הנ“ל נפוץ הוא למדיי, אלא שפה ושם התירו הסופרים
לעצמם לשנות מן המטבע, שטבעו חכמים באותם הצירופים,
וכתבו “מרופים” במקום “מועטים” ו“קלים” – כגון ש“י עגנון,
שכתב מצד אחד ב“על כפות המנעול”, עמ’ תיג: “לא היו
ימים קלים עד שהיה הבית לברכה”, וב“הכנסת פלה”, עמ’

קלט: "לא היו ימים מועטים עד שהביאו את ר' ישראל שלמה". ומצד אחר שם, עמ' קיא, למשל, כתב: "לא היו ימים מרובים עד שהפיר שאין זה תכלית האדם¹."

לא קשה לשער, מה טעם שינו סופרינו ממטבע לשון זה – שכן "ימים מועטים" ו"ימים קלים" משמעם: זמן מועט, באופן שהשימוש ב"לא היו ימים מועטים" וב"לא היו ימים קלים" במובן "לא עבר זמן רב" נראה מנוגד להיגיון; אלא שקשה להעלות על הדעת, כי בעלי התלמוד והמדרשים נתנו ביטוי למחשבותיהם בצורה נוגדת את ההיגיון.

ואמנם נתברר לי במחקרי, שאין סתירה הגיונית בשימוש בצירופים הנ"ל במובן "לא עבר זמן רב" – אלא שהשמיטו חז"ל מתוכם אחרי הפועל "היו" את מלת "החיבור" "אפילו" כמובנת מאליה, לדעתם – כשם שהשמיטו מלח-חיבור זו גם במקומות אחרים רבים של דבריהם², וכשם שלפי

1. [והרי מ"תמול שלשום" לש"י עגנון עוד שני מקומות, המדגימים את שני השימושים השונים: "לא היו ימים מועטים עד שמתה אף היא" (עמ' 568); "לא היו ימים הרבה עד שנודמן לשמחת נישואין" (עמ' 518) – ע"א.]

2. להלן שלושה מן המקומות הרבים בדברי חז"ל, המתפרשים בלא ספק, כאילו נמצאה בהם מלת "אפילו":

שבת קנו ע"ב: וצדקה תציל ממות ולא ממיתה משונה אלא [אפילו] ממיתה עצמה.

במ"ר יט, ב: מצינו שעיקם הקב"ה שתיים ו[אפילו] שלוש תיבות.

ויק"ר כג, יב: לא תאמר שכל מי שהוא בנופו נקרא נואף, [אפילו] נואף בעיניו נקרא נואף.

פירושים סבירים של קדמונים ואחרונים לעשרות מקראות, שמלת "גם" משמעה בהם "אפילו", השמיטו מחבריהם מתוכם מלה זו. אכן אני סבור, שאת הצירופים הנ"ל עלינו להבין, כאילו הייתה צורתם: "לא היו [אפילו] ימים מועטים" ו"לא היו [אפילו] ימים קלים.

למעשה, השמטת "אפילו", פשהיא נראית מובנת מאליה, נהוגה היא במידה לא מעטה גם בשפת ימינו, שכן גם אננו מרבים לנסח משפטים כגון "לא עברה שעה, והאיש הופיע"; "לא עברו שלושה ימים, והמכתב הגיע"; "לא עברו עשר שנים, והבניין היקר התמוטט" – ולכל מי ששומע או קורא משפטים אלה ברור, כי הפונה בהם היא: שלא עברה אפילו שעה, והאיש הופיע, וכו'. מדוע במשפטים כגון אלה ברור מיד, כי הושמטה בהם "אפילו", ואילו בצירופים הנ"ל לא הופרה השמטה זו עד היום? לדעתי, משום, שבמשפטים שלנו אננו נוקבים מספרים, כגון: "שעה (אחת)", "שלושה ימים", "עשר שנים"; ומספרים אלה, שקודמות

3. להלן שלושה מעשרות מקראות כאלה:

בשם' טז, כד, לפי פירושם הסביר של רשבים ואחרים, עלינו להבין, כאילו היה כתוב: "ולא הבאיש וגם" רמה לא היתה בו'. בשופ' יג, טז, לפי פירושם הסביר של בעל המצודות ואחרים, עלינו להבין, כאילו היה כתוב: "[גם] אם תעצרני, לא אכל בלחמך".

בישע' י, כב, לפי פירושם הסביר של מארטי ואחרים, עלינו להבין, כאילו היה כתוב: "[גם] אם יהיה עמך ישראל כחול הים, שאר ישוב בו'.

להם המלים "לא עבר", "לא עברה" או "לא עברו", מבהירים מיד, שהפונה בהם היא, שאפילו מספר קטן כזה לא עבר. מה שאין כן הצירופים הנ"ל, שאמנם גם בהם הייתה פונת אומריהם לומר, שאפילו ימים מועטים וקלים לא עברו; אך בצירופים אלה אין פונה זו בולטת מיד בבהירות, ולכן ראו סופרינו החדשים לשנות פה ושם מן המטבע, שטבעו בהם חכמים.

אבל לי אין ספק, כי חז"ל השמיטו בצירופים האלה את מלת "אפילו", כמובנת מאליה, בעיניהם. ולכן אני סבור, שפשם שאנו מרבים להשתמש בפתגמי חז"ל שהשמטות בהם, מבלי לשנות מן המטבע, ואיננו חוששים, שמא לא יהיו דברינו מובנים במידה מספיקה – כך אין כל סיבה שלא נשתמש גם בצירופים "לא היו ימים מועטים" ו"לא היו ימים קלים" במובן "לא עבר זמן רב", ולא נשנה מן המטבע, שטבעו בהם חכמים.

4. להלן שלושה מפתגמים אלה: אנו אומרים "אין אדם נתפס על [במקור: בשעת] צערו", כשפונתנו לומר "אין אדם נתפס על [דברי] צערו", כלו' על הדברים, שהוא מדבר בשעת צערו; אנו אומרים "תפשת מרובה לא תפשת", כשפונתנו לומר "[אם] תפשת מרובה, לא תפשת [כלום]"; אנו אומרים "לחכימא ברמיזא", כשפונתנו לומר "[די] לחכימא ברמיזא".